

EURÓPSKA ÚNIA A JEJ BUDÚCNOSŤ – LIMITY A MOŽNOSTI

Peter STANĚK

prof. Ing. Peter Staněk, CSc.

Ekonomický ústav SAV

Ak hodnotíme dnešný stav Európskej únie (EÚ) musíme sa otvorene pozrieť na niekoľko fundamentálnych problémov.

Po prvé, zásadnú otázku predstavuje skutočnosť, či štyri zásadné zásady, na ktorých bola založená Európska únia, t. j. voľný pohyb tovaru, kapitálu, občanov a služieb naozaj zodpovedá súčasnému stavu vývoja a sveta okolo nás. Či za tie desiatky rokov nedošlo k zásadnej zmene, potrebe rozšírenia základných fundamentálnych princípov, na ktorých stojí EÚ, či Schumanov koncept postačuje, nie či je dostatočný, ale či postačuje pre súčasnú zložitú globalizovanú spoločnosť. Odpoveď pravdepodobne jednoznačne znie nie. Je potrebné rozšíriť a redefinovať celkové princípy, na ktorých stojí Európska únia.

Po druhé, je to otázka vzťahu medzi národnými vládami a bruselskou centrálou. Nie je to len otázka kompetencií, vplyvu komunitárnych noriem atď., ale je to celková koncepcia budúceho vzťahu medzi národnými vládami a centrálou EÚ. Z tohto hľadiska jednoznačne neobstojí iba tvrdenie, že všetky problémy vyrieši stále užšia a užšia integrácia. Je zrejmé, že pokiaľ sa väčšina problémov nevyrieši už na národnej úrovni, v žiadnom prípade nedôjde k ich reálnemu riešeniu na úrovni federálnej alebo na úrovni bruselskej.

Po tretie, veľmi významná otázka znie, či EÚ naďalej chce byť ekonomickým globálnym hráčom, ale geopoliticky a vojensky chce zostávať trpaslíkom. A to napriek dvojvtednej úlohe EÚ a NATO. Z tohto hľadiska znova musíme konštatovať, že proces rozširovania, ale aj celkový proces transformovania Európskej únie cez Európske hospodárske spoločenstvo atď. viedol k výraznej zmene vlastného vnútorného charakteru, ale aj architektúry EÚ dovnútra, ale zároveň, vo väzbe na meniace sa podmienky okolitého sveta by malo dôjsť aj k zmene stratégie a architektúry a cieľov EÚ navonok. Nielen vo väzbe na nových globálnych, ekonomických alebo geopolitických lídrov.

A posledná fundamentálna otázka znie, či si Európa definovala samu seba z hľadiska budúceho vývoja, kam smeruje, k akým ďalším vývojovým etapám chce dospieť, a či na vysvetlenie ďalšieho smerovania stačí mechanika zotrvačnosti, princípy ďalšieho a ďalšieho rozširovania, či princípy stále užšej a užšej integrácie. Tieto otázky sú nielen oprávnené

a nutné. Predstavujú však aj základný fundamentálny rámec pre ďalšie smerovanie EÚ, pokiaľ sa z tohto procesu nemá stať akýsi automatický proces postupného homogenizovania určitých európskych federálnych štátov bez zachovania kultúrnej a národnej identity, historických rámcov, špecifik atď.

Ukázalo sa, veľmi výrazne, že rozdielna úroveň jednotlivých krajín znemožňuje použitie rovnakých kritérií. Použitie tlaku na zoškrtanie rozpočtových výdavkov a úsporné programy malo principiálne odlišný dopad v krajinách ako Nemecko alebo Francúzsko, a v krajinách ako Portugalsko, Írsko, Španielsko alebo Grécko. Proces výraznej odlišnosti medzi členskými štátmi sa nepremietol do zbližovania, ale skôr do prehlbovania vnútorných rozdielov. Samozrejme, princíp solidarity a snaha pomáhať krajinám, ktoré sa dostali do väčších hospodárskych problémov vyúsťuje do vytvorenia záchranných mechanizmov ESM1, ESM2, do vytvorenia stratégie Európskej centrálnej banky na podporu jednotlivých národných ekonomík atď. Avšak skutočnosť, že problémy jednotlivých ekonomík boli príliš rozdielne, že väčšina krajín mala odlišnú adaptačnú mechaniku vo vzťahu k riešeniu dôsledkov krízy, a že väčšina ekonomík mala prejsť odlišným vývojom, bolo žiaduce stanoviť iba principiálne ciele, ale cesty k nim, ponechať rôznosti a zodpovedajúcej miere odlišným podmienkam jednotlivých členských štátov.

Na druhej strane principiálne rozpočtové kritériá boli rovnako nanucované krajinám, ako je Francúzsko alebo Nemecko či Grécko. Logickým dôsledkom bolo nielen neúspešné použitie riešiacich nástrojov, ale aj prehĺbenie vnútornej rozdielnosti a rozpornosti v rámci Európskej menovej únie, ale, bohužiaľ, aj v rámci EÚ ako takej. Prehlbovanie rozporov medzi politickou a ekonomickou líniou, prehlbovanie rozporov medzi nástrojmi na riešenie krízy z roku 2008 a skutočnými problémami jednotlivých ekonomík viedlo k výraznému nárastu vnútorných problémov, nespokojnosti, nárastu predstáv občanov o odtrhnutí bruselskej centrály, a o tom, že vlastne najväčším nepriateľom nie je ekonomická kríza, ale bruselská byrokracia. Je to paradoxné práve preto, že v rade prípadov sa bruselská administratíva pokúšala v najlepšom vedomí a svedomí posilniť a riešiť situáciu vybraných národných ekonomík. Avšak použitie jednotného kritéria, použitie rovnakých nástrojov, ale aj požadovanie dosiahnutia výsledkov v rovnakom časovom limite viedlo k prehlbovaniu dôsledkov krízy, modifikáciám krízy – z krízy hypotekárnej na krízu dlhovú, krízu zadlženosti, krízu ekonomického rastu atď.

Toto všetko, vzhľadom aj na pokračujúcu krízu a jej modifikácie, začalo vytvárať mimoriadne nebezpečný mix problémov, ktoré boli čím ďalej tým väčšie, ale ktoré neiniciovali zmenu stratégie a mieru spolupráce Bruselu a národných vlád. Neviedli k snahe

nájsť nové alternatívne nástroje, ale neviedli ani k zásadnej zmene vzťahu medzi politickou a ekonomickou dimenziou projektu spoločnej Európy. Nehovoriac o tom, že jedným z veľmi významných momentov pri rozvoji Európskej únie bola aj snaha nových členských štátov získať možnosť čerpať eurofondy. Eurofondy na jednej strane boli pôvodne koncipované skutočne ako fondy, ktoré mali slúžiť na rýchlejšie rozvíjanie zaostalejších štátov tak, aby sa práve pomocou eurofondov dosiahla harmonizovanejšia štruktúra členských štátov.

Pôvodný zámer eurofondov bol celkom logický a správny. Mal pomôcť zdrojmi vyspelých krajín, aby menej rozvinuté krajiny dobehli vyspelé krajiny a vytvorili spoločný, harmonizovaný, najskôr európsky hospodársky priestor, neskôr Európsku úniu a nakoniec, pri rozširovaní členstva v Európskej menovej únii aj rovnakú integritu v menovej únii. V skutočnosti tento pôvodný cieľ, ktorý bol únosný za určitého počtu krajín, sa však začal pretavovať do filozofie vstúpiť do EÚ, aby sme získali možnosť čerpať eurofondy na riešenie dopravy, infraštruktúry, ekológie, zamestnanosti atď.

Teda z pôvodného princípu vyrovnávania ekonomických rozdielov sa stal skôr lákadlom alebo zdrojom financií pre nové členské štáty. Tým bola ale porušená základná fundamentálna stratégia použitia eurofondov ako fondov riešiacich mieru solidarity, mieru kohézie, ale aj mieru podpory urýchlenia rozvoja slabších krajín. Dnes sa z toho stáva iba mechanizmus získavania finančných prostriedkov na riešenie vnútorných problémov, ktoré by za určitej situácie mohli riešiť aj z vnútorných ekonomických zdrojov, keby sme nedovoľovali nárast šedej a čiernej ekonomiky, korupcie a transfer pricing a pod. Vzniká teda paradoxne situácia, že hlavný nástroj Európskej únie, použitie eurofondov a dotačných mechanizmov prestal byť cieľom dobiehania zaostalejších krajín voči vyspelejším, ale skôr sa stal znova politickým nástrojom na tlak na jednotlivé členské štáty: Ak nesplníte toto a toto, nebudete môcť čerpať eurofondy.

Ako sa zhoršovala situácia jednotlivých krajín a predlžovalo sa obdobie po kríze, ktoré vlastne trvá dodnes, dochádzalo k zvyšovaniu predstáv o tom, že keby jednotlivé krajiny neplatili do Bruselu, keby nepodliehali komunitárnym smerniciam, adaptovali by sa podstatne rýchlejšie, ekonomický rast by bol rýchlejší a v podstate by tieto krajiny skôr dosiahli riešenie systémových príčin krízy.

Je paradoxné, že táto filozofia v niečom má a v niečom nemá pravdu.

Prečo jednotlivé členské štáty vôbec dopustili vznik krízy v roku 2008?

Či príčiny, ktoré viedli ku kríze v roku 2008 boli univerzálneho nadnárodného typu (napr. hypotekárna kríza) a či teda by mali byť riešené univerzálnymi nástrojmi používanými na nadnárodnej úrovni?

Či skutočný rozmer krízy z roku 2008 bol analyzovaný z hľadiska príčin, riešený nástrojmi, ktoré boli diferencované podľa podmienok jednotlivých členských štátov, a v konečnom dôsledku či nekonceptné riešenie príčin krízy nevedlo k prehlbovaniu krízy a k predlžovaniu dĺžky trvania tejto krízy?

Je zrejmé, že, bohužiaľ, na druhú otázku musíme odpovedať kladne a samotný vývoj metamorfóz ekonomickej krízy po roku 2008 veľmi jasne ukázal, že sme nechceli vychádzať z reálnych skutočných dôvodov vedúcich ku kríze, a tým pádom ani neboli prijímané skutočné opatrenia na zamedzenie jej vzniku, rozširovania, ale aj na jej riešenie. To opätovne posilnilo určité, nazvime to dezintegračné, tendencie v rámci EÚ, pretože znova sa obnovila skupina predstaviteľov, ktorí hovorili, že jednoduchým riešením všetkých dôsledkov krízy bude vystúpenie alebo obmedzenie moci EÚ.

Je pritom paradoxné, že aj najväčší odporcovia Európskej únie stále potichu, v druhej línii, hovorili o potrebe zostať v EÚ. Uvedomovali si, že výzvy, ktoré stoja pred Európou sú obrovské a bude ťažké ich zvládnuť len na národnej úrovni. Problém však bol aj v nepochopení druhej strany, kde EÚ a jej vedenie nepredstavili jasný spoločný cieľ, nepredstavili jasnú architektúru budúcej vízie EÚ a miesta jednotlivých členských štátov v nej. Veď koniec-koncov aj samotný proces rozširovania sa stále pohybuje v takej zvláštnej rovine. Na jednej strane hovoríme o rozširovaní Európskej únie smerom k balkánskym krajinám – prebieha prístupový proces –, a predstavujeme si, že rozširovanie bude pokračovať. Na druhej strane rovnako silnejú hlasy, ktoré konštatujú, že rozširovanie na určitú etapu sa už malo skončiť. Že nie je v silách EÚ stráviť nielen novoprichádzajúce krajiny, ale hlavne stráviť narastajúcu prílišnú mieru rozdielnosti – ekonomickej, politickej a inej, medzi starými a novými členskými štátmi.

Snahy EÚ v súčasnosti zaviazať firmy, aby poskytovali rovnaké mzdové podmienky ako v krajinách, kde pracujú, je pokusom riešiť vnútorné mzdové disproporcie. Ale zároveň je pokusom, ktorý veľmi výrazne zasiahne vnútorný pohyb medzi jednotlivými členskými štátmi.

Skutočnosť, že Nemecko bolo dlhé roky najvýznamnejším exportérom na svete bola daná okrem iného aj tým, že veľká časť nemeckého exportu išla do európskych krajín, členských štátov EÚ. Tieto krajiny v rade prípadov, ako Španielsko, Taliansko, Írsko, Portugalsko nemali dostatočnú kúpnu silu. Poskytovanie úverov na zabezpečenie a nákup takéhoto exportu však viedlo k postupnému výraznému zadlžovaniu týchto členských štátov. A paradoxne, na jednej strane Nemecko výrazne získavalo status významného svetového

exportéra, a na druhej strane, súbežne s tým, dochádzalo k extrémnemu navyšovaniu zadlženosti štátov, obyvateľov i firiem v ostatných krajinách Európskej únie.

Dnes môžeme diskutovať či táto stratégia bola dlhodobo udržateľná alebo nie. Ale v každom prípade bola jedným z významných štartérov príčin finančnej a hospodárskej krízy v roku 2008. Pridajme k tomu aj súčasné výzvy, ktoré žiadajú vyššiu angažovanosť EÚ v rámci NATO, ale aj v rámci ďalších vojensko-politických aktivít, požadujú výrazné zvýšenie obranných výdavkov na nákup techniky, výcvik armády, vytváranie špeciálnych úderných oddielov atď.

Zároveň dochádza k potrebe veľmi výrazných investícií v oblasti infraštruktúry dopravnej, energetickej, v rovnakom čase dochádza k obrovskému tlaku migrantov a starnutia populácie. Musíme otvorene povedať, že téza, že migranti vyriešia populačný prepad a starnutie populácie v Európe je pomýlená od samého začiatku. Veľmi jednoznačne na jednej strane hovoríme o potrebe nových migrantov, ale na druhej strane ideme intenzívne rozbehnúť proces Industry 4.0 a 4. technologickej revolúcie, ktorej jedným z najvýznamnejších fenoménov je výrazné zníženie potreby akejkoľvek práce v ekonomickom procese a v spoločnosti samotnej. To len povedie k zásadnému prehĺbeniu rozdielov medzi tým, čo proklamujeme pre migrantov a tým s čím sa migranti stretnú v rovnakej podobe spoločnosti. Zároveň si uvedomme jedno, migranti ktorých sme dostali pod vidinou slušného života, môžu naraziť na obrovské sociálne a ekonomické problémy.

Okrem toho, zásadným spôsobom ohrozujeme aj fungovanie penzijných systémov vlastných obyvateľov a rozporov medzi penzijnými príjmami v minulosti, súčasnosti a budúcnosti. Starnutie populácie má aj obrovskú dimenziu spotrebnú, pretože napríklad vo väčšine vyspelých krajín spotreba obyvateľov nad 65 rokov tvorí 40 až 60 % vnútroštátnej spotreby. Radikálny zásah do výšky novopriznávaných dôchodkov bude znamenať nielen výrazné ohrozenie sociálneho statusu budúcich dôchodcov, ale znamená aj výrazné ohrozenie vnútornej spotreby v rámci členských štátov EÚ. Z tohto hľadiska jednoduché predstavy o tom, že migranti nám zabezpečia dostatočný rast HDP, alebo že z tohto produktu budeme môcť platiť rovnako vysoké dôchodky ako v minulosti sú, bohužiaľ, zo sféry rozprávok.

Mzdová stagnácia, ktorá je, bohužiaľ, takisto rovnakým fenoménom v EÚ a prehlbovanie príjmovej polarizácie vo všetkých krajinách Európskej únie znamená aj prehlbovanie zásadného rozdielu medzi rozsahom vnútornej globálnej spotreby, celkovou mierou zadlženosti obyvateľstva, problémami s produkčnými kapacitami a skutočnosťou, že pri výraznom prepade vnútorného dopytu nezostáva nijaká iná možnosť len zväčšiť export, pričom dochádza k zásadnej kolízii s novými lídrami globálnej ekonomiky.

Musíme konštatovať, že téma rozvoľnenia alebo návratu niektorých kompetencií na úroveň členských štátov začína byť dosť diskutovaná od niektorých politických elít. V skutočnosti problém je v inom. Problém je v zásadnom rozpore medzi rozdielnou úrovňou jednotlivých členských štátov a skutočnosťou, že väčšina krajín chce zachovať sociálny model najbohatších krajín, teda nemecká či škandinávská. Pritom ekonomická úroveň, ale aj vnútorné problémy sú podstatne väčšie ako v týchto krajinách. Nie je teda reálne možné hovoriť o zachovaní vysokého sociálneho štandardu pri neriešení vnútorných problémov v menej rozvinutých krajinách.

Toto všetko ale podporuje ideu nie návratu kompetencií na národnú úroveň, ale ideu jedného cieľa spoločného pre celú EÚ, ale rôznych ciest jeho dosiahnutia. Pravda, dosiahnutia v rovnakom čase alebo aspoň v približne rovnakom čase. Pretože základným cieľom stratégie vývoja jednotlivých členských štátov musí byť skutočne približovanie sa ekonomickej a politickej úrovni, a teda vrátenie sa k filozofii pri založení EÚ a pri vytvorení prvých eurofondov, ktoré mali umožniť odlišný rýchly vývoj jednotlivých členských štátov tak, aby sa v určitom časovom úseku dosiahla približná harmonizácia ekonomickej úrovne jednotlivých členských štátov.

V skutočnosti nejde o definovanie niektorej z týchto stratégií. Ale ide o stanovenie pružnej a pragmatickej stratégie reagovania na meniace sa podmienky vo vonkajšom prostredí, pri súvažnej zmene vnútornej architektúry a fungovania EÚ ponechávajúceho väčší priestor jednotlivým členským štátom na splnenie spoločných požadovaných cieľov. Filozofia maastrichtských kritérií nemusí byť sama osebe zlá. Avšak musí poskytnúť dostatočný slobodný priestor jednotlivým členským štátom a ich postupné napĺňanie. Nesmie to byť za cenu výrazných škrtov ohrozujúcich sociálnu solidaritu. Musí to byť vývojový proces reálne smerujúci k harmonizácii nie prostredia, ale k harmonizácii úrovni jednotlivých členských štátov tak, aby vzájomné a vnútorné rozpory neboli obrovské. Nejde predsa o to harmonizovať za každú cenu vnútorné prostredie EÚ a deštruovať pritom väčšiny napríklad sociálnych výhod a pod. Cieľom musí byť harmonizovanie úrovne členských štátov. A toto je ďalšia kľúčová signifikantná premisa, ktorá musí platiť pri formulovaní stratégie EÚ.

V skutočnosti by Európska únia mala vytýčiť niekoľko kľúčových dlhodobých projektov, ktoré by umožňovali jednotlivým členským štátom, vo väzbe na ich špecifické podmienky, postupne riešiť dosahovanie týchto cieľov. Ale, zároveň, aj vytváranie dostatočne veľkého priestoru pre ich samostatné rozhodovanie.

Povedzme si, o ktoré veľké možné ciele alebo projekty by mohlo ísť. Otvorene treba povedať, že jedným z kľúčových východiskových predpokladov pre riešenie krízy, ale aj

väčší rozvoj úrovne jednotlivých členských štátov je energetická stratégia. Energetická stratégia neobsahuje len predpísanie nejakého energetického mixu, ktorý by koniec-koncov mohol byť výlučne v rukách národných vlád, je nielen snahou za každú cenu stať sa lídrom v nízkouhlíkovej ekonomike či plnení záverov parížskeho summitu, ale v podstate by muselo ísť o najzásadnejšiu a fundamentálnu smernicu o smerovaní Európskej únie tak, aby EÚ zásadným spôsobom dokázala preklenúť vnútorné rozdiely a byť dostatočne flexibilná vo väzbe na meniaci sa vonkajší svet a vonkajšie podmienky. Z tohto hľadiska pozícia jednotlivých členských štátov je naozaj stále veľmi rozdielna. Nezníženie miery rozdielnosti v jednotlivých krajinách EÚ vedie k tomu, že aj samotná reancia na tento spoločný cieľ môže byť veľmi rozdielna. Koniec-koncov členské štáty EÚ aj napríklad z hľadiska zadlženosti obyvateľstva, zadlženosti národných rozpočtov, deficitnosti hospodárenia a pod., sú vo veľmi rozdielnej situácii. Aj keď, paradoxne, spoločným znakom môže byť deficitnosť rozpočtového hospodárenia. Toto všetko by však bolo treba preklenúť projektom, ktorý umožní a má vplyv na podnikateľskú sféru, zníži ceny energií, má vplyv na obyvateľstvo, zníži výdavky obyvateľstva na život, má zásadný vplyv na tvorbu pracovných miest, milióny pracovných miest, je realizovaný vo všetkých regiónoch – priama väzba na municipality – a je to proces dlhodobý, rádovo 10 až 15 rokov.

Znamená to, že vďaka prírodným zmenám budeme musieť stále viac a viac uvažovať o ochrane pred extrémnymi horúčavami. To znamená optimalizovať nielen energetické toky, ale optimalizovať aj využitie vodného potenciálu, recyklácie vody atď. A toto všetko je priamo spojené s projektom rekonštrukcie budov a bytového fondu v členských štátoch EÚ. Pripomíname, že ide o projekty minimálne rádu desiatich rokov, vytvárajúce milióny pracovných miest, a vedúce zásadným spôsobom k úsporám obyvateľstva i podnikateľskej sféry za energie, k zníženiu závislosti na dovozových energetických médiách. Ide však aj o vytvorenie obrovského biznis priestoru pre stredné firmy, preferujúc práve inovatívne a stredné firmy, a inovatívne technológie na využívanie energií a vody. Takýto projekt, koniec-koncov, môže byť zásadným integrujúcim projektom, projektom výmeny skúseností, skúseností medzi firmami, medzi projektantmi, skúsenosti medzi členskými vládami, ale aj skúsenosti medzi municipalitami v jednotlivých členských štátoch EÚ. Môže teda ísť o projekt, ktorý by výrazným spôsobom mohol integrovať snaženie členských štátov, snaženie všetkých firiem, občanov, ale aj municipalít v teritóriu Európskej únie, prinášajúci obrovské multiplikatívne efekty.

Európska únia stále viac a viac pociťuje vnútornú dvojrozmernú polohu. Na jednej strane je to potreba zvýšiť bezpečnosť členských štátov, bezpečnosť obyvateľstva atď. nielen

vo väzbe na migračnú krízu, ale vo väzbe na narastajúcu vlnu terorizmu či agresivity atď. To vyžaduje nové zbraňové systémy, rozvoj nových systémov kontroly, znova sme u stratégií smart cities, ale vyžaduje to aj úplne nový prístup k obranným činnostiam v logistike a vyzbrojovaní. Požiadavka zvýšiť zbrojné výdavky na 2 % z HDP ročne je síce pekná, ale nemusí zďaleka stačiť. Vzhľadom na ekonomické sily, problémy a zadlženosť sa ukazuje, že výrazné zvyšovanie obranných výdavkov môže byť problematické. Ale na druhej strane tento problém je možné riešiť znova obnovením činnosti európskeho obranného zbrojného priemyslu. Uvedomme si skutočnosť, že v rade technológií Európa dosiahla vynikajúce výsledky – že je možné vyrábať logistické, ale aj obranné bojové prostriedky v podmienkach európskych krajín; že európsky obranný priemysel vo Francúzsku, v Nemecku, vo Švédsku, ale aj v rade ďalších krajín dosahoval veľmi vysokú úroveň. A zároveň znamenal aj vytvorenie určitej miery sebestačnosti voči americkým zbrojným firmám. Môže to vzbudiť diskusie na americkej strane, avšak na druhej strane, ak Európa samotná chce výraznejšie plniť obranné a bezpečnostné úlohy, nielen vnútri európskeho kontinentu, ale aj na planéte samotnej, potrebuje zodpovedajúcu a adekvátnu úroveň vybavenosti zbrojnými technikami.

Zoberme len do úvahy skutočnosť, že nutné vytvorenie síl rýchleho nasadenia a vytvorenie logistickej podpory a presunu aktivít v rámci geopolitických hrozieb, bude vyžadovať vytvorenie silnej a sústavnej fungujúcej logistickej podpory. A to všetko bude možné vytvoriť aj z európskych inovačných zdrojov. Jedným z významných aspektov takéhoto vývoja by mohlo byť aj vytvorenie európskej agentúry analogickej ako je americká agentúra DARPA. Agentúra, ktorá integruje podporu a inováciu vo vojenskej oblasti, vydáva a zadáva projekty inovačného typu pre jednotlivé európske univerzity a výskumné centrá, agentúra, ktorá vytvára celkovú vnútornú víziu budúceho obrazu ozbrojených síl EÚ a agentúra, ktorá disponuje dostatočnými finančnými prostriedkami. Napríklad multizdrojovým financovaním na to, aby takéto projekty výskumu vojenského charakteru zaplatila, umožnila ich rýchlu aplikáciu v ozbrojených zložkách, ale zároveň, čo je veľmi podstatné a vidíme to napríklad u Spojených štátov, umožnila veľmi rýchlu a operatívnu difúziu do podnikateľského sektora vnútri EÚ. Rýchly prístup podnikateľského sektora ku kľúčovým inováciám by zároveň výrazným spôsobom zvýšil inovačnú stratégiu a možnosti európskych firiem a zásadným spôsobom zvýšil aj konkurencieschopnosť v podmienkach samotnej EÚ.

Môžeme konštatovať, že práve vytvorenie európskych a celoeurópskych ozbrojených zložiek by malo byť jedným z prvých oblastí integrácie, čo by znamenalo aj podstatné zvýšenie vnútornej bezpečnosti v členských štátoch EÚ, a zároveň by mohlo významným

spôsobom znížiť celkový tlak na rozpočtové výdavky na obranu jednotlivých členských štátov pri zachovaní integrity a fungovania NATO, ale aj pri zachovaní novej kvality bezpečnostných operácií. Jednou z veľmi významných oblastí, ktorá sa dnes stáva jednou z nosných projektov je vytvorenie systémov smart cities. Smart cities predstavujú nielen stratégiu inteligentných integrovaných miest, ale znamenajú zásadne nový kvalitatívny posun informačných technológií a digitalizácie na kvalitatívne úplne novú úroveň. Cieľom je totiž prepojenie jednotlivých digitálnych technológií a IT technológií tak, aby sa vytvoril rozumný a integrovaný proces, nielen Internet vecí a nielen Industry 4.0, ale ide v podstate o vytvorenie integrovaných činností spoločnosti, infraštruktúry spoločnosti na digitálnej báze cez systém digitálnych služieb verejného sektora, vzdelávania, zdravotníctva, dopravy, osídlenia, energetiky atď.

Stratégia smart cities môže byť jedným z kľúčových integrujúcich faktorov skvalitnenia života každého občana EÚ, môže to byť projekt, ktorý je integrovaný a realizovaný podľa miestnych, národných alebo regionálnych zvláštností, môže to byť projekt, ktorý môže byť priamo cielene podporovaný z európskych finančných zdrojov, môže to byť projekt, ktorý integruje všetky aspekty osídlenia a teda skvalitnenia života, a zároveň to môže byť projekt, ktorý zásadným spôsobom mení dnešnú podobu spoločnosti na spoločnosť podstatne menej uhlíkovo náročnú, reagujúcu na zmeny prírodného prostredia a na podstatne menej zaťažujúcu prírodné prostredie.

Celý systém smart cities môže dôsledne využívať aj historické danosti súvisiace napríklad s dizajnom, s kreativitou atď., čo boli vždy silné stránky európskej civilizácie. A pridajme k tomu aj skutočnosť, že vlastný systém smart cities môže radikálnym spôsobom reagovať napríklad aj na také problémy, ako je otázka záplav, prírodných škôd z dôsledku extrémnych výčinov počasia a pod. Riešenie smart cities rieši aj ekologizáciu, rieši problém prehrievania veľkých mestských aglomerácií, kvality života, kriminality a ostatných ďalších aspektov. Pritom je použiteľný v každom regióne a teritóriu Európskej únie, vytvára obrovský priestor pre zachovanie národných a kultúrnych identít a ich historického zázemia, vytvára mimoriadne zaujímavý priestor pre to, aby bolo možné dosiahnuť inú kvalitu života pre každého občana Európskej únie. Pre všetkých 518 miliónov a nielen pre vybranú elitu piatich alebo desiatich percent najbohatších.

Príjmová polarizácia vo väzbe na takýto typ technologických a civilizačných zmien, môže nadobudnúť úplne iné dimenzie. A pokiaľ v súčasnosti je to predovšetkým hrozba, v skutočnosti v budúcnosti, vďaka rozvinutiu týchto systémov, môže predstavovať malú hrozbu, prípadne môže byť jej negatívny vplyv eliminovaný.

S rozvojom smart cities ale súvisí aj ďalší, veľmi závažný projekt. Dnes sme svedkami stále väčšieho počtu summitov o vode. Voda sa stáva jedným z kľúčových strategických problémov súčasnej civilizácie. Rozvoj extrémnych horúčav, zmena hydrologických pomerov, morských prúdov, vzdušného prúdenia vedie k podstatnému rozširovaniu púští, k celkovému nárastu dezertifikácie mnohých teritórií, ale k obrovskému nárastu teplôt a zmene odparovania vody. Technológie na kvalitné a efektívne spracovanie vody sa stávajú zásadnou podmienkou. Charakter osídlenia spotrebúvajúci obrovské množstvo vody vo väzbe na obyvateľstvo a poľnohospodárstvo musí prejsť zásadnou zmenou. Nie je možné aby 60 % vody spotrebúval agrárny sektor, tzn. nové formy produkcie poľnohospodárskych produktov, ako je kvapkové zavlažovanie, hydropónne pestovanie a pod., sa stávajú stále viac a viac predmetom budúcnosti. Efektívne využívanie hydrologického potenciálu môže viesť nielen k rozvinutiu ekonomických teórií o virtuálnej vode, ale môže viesť aj k zásadnému problému mnohých území, ktoré prestanú byť schopné pre život. Práve vzhľadom na stratu podzemných vôd, ale aj na celkovú stratu vôbec dispozičných zdrojov vody, aj vody úžitkovej. To samozrejme môže viesť spätne k urýchleniu migračných pohybov atď. Práve preto stratégia komplexného využitia hydrologického potenciálu, stratégia rozumného osídlenia sú veľmi intenzívne prepojené. A možnosti využitia európskych veľtokov, ale aj rezervoárov, protipovodňových opatrení, poldrov a opatrení na ochranu proti extrémnym prívalovým dažďom sa stane, pravdepodobne, jednou z kľúčových línií boja nie proti prírodnému prostrediu, ale línií adaptácie na zmeny prírodného prostredia.

Definovanie týchto zásadných problémov je priamo spojené aj s problémom architektúry vnútornej organizácie Európskej únie. Ukazuje sa, že bruselská administratíva by mala skôr fungovať ako cielený systém vytyčovania výziev budúcej Európskej únie, ako systém, ktorý vytvára a upozorňuje na budúce zásadné celoeurópske problémy, ako systém, ktorý identifikuje tieto problémy a navrhne možné cesty riešení, pričom jednotlivé členské štáty si samy zvolia vlastnú stratégiu riešenia týchto celoeurópskych problémov. Je to teda skôr systém rýchleho varovania pred tým, čo sa deje v prostredí mimo Európskej únie, ale aj tým, čo sa deje vnútri Európskej únie.

Z tohto hľadiska bruselská centrála nemá predovšetkým koncentrovať rozhodovacie právomoci, vydávať komunitárne smernice atď., ale má práve informačne zabezpečovať pochopenie zásadných spoločných cieľov stojacich pred EÚ, ale aj možnosti a ciele, z ktorých si môžu jednotlivé krajiny vybrať, rešpektujúc ich historické, ekonomické a národné zvláštnosti. V tomto zmysle slova bruselská centrála by nemala byť centrom zvyšujúcej sa koncentrovanej moci, centrom na ktoré sú prenášané ďalšie a ďalšie kompetencie, ale skôr by

mala byť centrom vytyčujúcim jednotiacu stratégiu, centrom umožňujúcim znižovať rozdielnosť členských štátov, a centrom, ktorého hlavnou úlohou je postupne harmonizovať dosiahnutú úroveň členských štátov v podmienkach EÚ.

Keby sme však prijali tézu, že ide len o poskytnutie prostriedkov na projekty vitálneho typu, posilňujúce napríklad energetickú alebo potravinovú bezpečnosť, posilňujúce hydrologickú bezpečnosť či dopravnú infraštruktúru, toto zúženie použitia eurofondov by mohlo zásadným spôsobom zmeniť celkové nároky eurofondov na európsky rozpočet, ale zároveň aj výrazným spôsobom prehodnotiť celkovú štruktúru uchádzačov o získanie prostriedkov z Európskej únie. Celková štruktúra prístupu k eurofondom sa teda musí zásadne zmeniť. A v takomto prípade mnohé nové členské štáty, ale aj krajiny, ako napríklad Rumunsko a Bulharsko, ktoré vstúpilo do Európskej únie v poslednom období musia pochopiť, že eurofondy nie sú zdrojom čerpania lacných prostriedkov, ktoré je možné minúť na čokoľvek. Ale že eurofondy sú nástrojom postupného približovania členských štátov, pričom toto približovanie je možné dosiahnuť práve multiplikatívnym prepojením jednotlivých druhov projektov a získaním multiplikatívnych efektov z eurofondov. Opačná cesta vedie nielen k prehlbovaniu deficitu európskeho rozpočtu, ale k podstatne väčšiemu nárastu nevraživosti medzi čistými prispievateľmi a čistými poberateľmi, čo je jeden z veľmi významných faktorov pôsobiacich deštrukčne na samotnú vnútornú štruktúru Európskej únie.

Koniec-koncov, jedným z kritériálnych faktorov by malo byť tempo zmeny členských štátov z poberateľov na čistých prispievateľov. Je zrejmé, že pokiaľ by došlo k výraznému presunu jednotlivých podielových krajín, znamenalo by to zároveň aj výraznú zmenu vnútornej nespokojnosti danej s poskytovaním prostriedkov, a na druhej strane s nedostatkom prostriedkov pre uchádzačov.

Toto všetko ako kritériálna funkcia, ako ste sa posunuli vo vzťahu v štruktúre prispievateľov a poberateľov, by mohlo byť kľúčovým kritériálnym hodnotením vývoja v členských štátoch. Nielen miera ekonomického rastu a HDP či niekoľko základných ekonomických ukazovateľov. Nie! Jediným kritériálnym ukazovateľom by bola miera zníženia potreby čerpania eurofondov pre ďalší ekonomický a spoločenský rozvoj. Ak teda krajina sa dostáva do situácie, v ktorej generuje dostatočné bohatstvo a dostatok finančných prostriedkov, mala by mať limitovaný prístup k finančným zdrojom z eurofondov, a v takomto prípade by sme v prvej línii zamedzili vnútornému pocitu nespokojnosti medzi krajinami, ktoré najviac prispievajú do európskeho rozpočtu a krajinami, ktoré najviac čerpajú z európskeho rozpočtu.

Musíme konštatovať, že jedna z vnútorných zásadných podmienok zreformovania EÚ musí byť omnoho väčšia a vnútorná štruktúrovanosť informácií o vnútornej polarizácii jednotlivých krajín. V tomto ohľade je to veľmi významná úloha pre Eurostat, pretože nestačí prieskum Silk na určitej vzorke domácností. Ale ukazuje sa, že je nutné spolupracovať s národnými orgánmi v miere analýzy vnútornej polarizácie spoločnosti. Projekty, ktoré realizovalo Slovensko, veľmi jasne ukázali obrovskú mieru rozdielov výsledkov medzi Silk-om a medzi podrobnou analýzou skutočnej príjmovej polarizácie v rámci slovenskej spoločnosti. Je to rozdiel jedného – dvoch desiatok percent a znamená to, že nemôžeme sa sústrediť len na mieru tzv. ohrozených chudobou a tých povestných 10 – 11 % v členských štátoch. Ale musíme analyzovať všetky vnútorné procesy polarizácie bohatstva a chudoby v každom členskom štáte.

Znamená to teda, že kľúčovým pre poznanie reálnej miery vývoja v Európskej únii je vnútorná polarizácia spoločnosti a ekonomiky v jednotlivých členských štátoch. A toto by, pravdepodobne, malo byť predmetom najrozsiahlejšieho výskumu Eurostatu v spolupráci s národnými štatistickými orgánmi. Tento problém bude vystupovať do popredia aj vo väzbe na ďalší významný parameter architektúry budúcej Európskej únie.

Európa a Európska únia nie je osamotená v zmysle boja medzi kompetenciami členských štátov a bruselskej centrál. Podobné procesy sa prejavujú aj v iných obchodných zoskupeniach a závisia na miere intenzity vzájomného prepojenia. Na druhej strane v rade prípadov dochádza k posilňovaniu dominantnosti postavenia kľúčových ekonomík, čo vytvára odstredivé tendencie vnútri obchodných zoskupení. Odlišná miera adaptability na výzvy globálneho sveta či už vo väzbe na globalizáciu, technologickú revolúciu alebo starnutie sa takto stávajú veľmi odlišnými z hľadiska dopadov v jednotlivých častiach sveta. A v tomto ohľade miera vnútornej harmonizácie ako keby posilňovala teoretické koncepcie požadujúce čo najrýchlejšiu harmonizáciu vnútorného prostredia v rámci obchodných zoskupení. V skutočnosti by takýto proces globálneho zrovnania viedol k úplnej likvidácii historických a ekonomických zvláštností a hlavne, viedol by k násilnému prehĺbeniu polarizácie vnútri jednotlivých obchodných zoskupení. V tejto fáze pristupuje k tomu proces supraintegrácie, čiže integrácie integrovaných, ktorý má vyústiť do veľkých integračných celkov, ako je napríklad euroatlantický a americký obchodný celok, či vytvorenie eurázijského celku a pod. Vytvorenie takýchto obrovských obchodných zoskupení bez riešenia vnútornej architektúry nemôže uspieť. Pokiaľ by sa tieto procesy supraintegrácie diali jedine pod prizmou ekonomickej efektívnosti, je zrejmé, že vždy bude profitovať silnejší hráč.

Zoberme skutočnosť, že samotná Európska únia pri počte 27 štátov predstavuje obrovský diapazón rozdielnych ekonomík, rozdielneho historického zázemia, rozdielnej miery flexibility na meniace sa podmienky. Dokonca možno konštatovať, že pravdepodobne miera supraintegrácie by mala byť dôsledne kontrolovaná s mierou vnútornej polarizácie jednotlivých obchodných zoskupení. A pokiaľ miera vnútornej polarizácie prevyšuje určitú kritickú hladinu, je veľmi rizikové hovoriť o ďalšej integrácii, pretože znova to znamená skôr urýchlenie a umocnenie vnútorných rozporov a problémov v rámci takto vytváraného integračného zoskupenia.

Možno teda konštatovať, že vytvorenie TTIP vyrieši európske ekonomické problémy? Alebo skôr výrazným spôsobom posilní vnútorné asymetrie, ktoré existujú v Európskej únii, prehĺbi polarizáciu medzi členskými štátmi a v konečnom dôsledku len posilní odpor proti EÚ? Dnes sme svedkami diskusie o tom, či zostať v Európskej únii či nie, či zachovať dnešnú podobu EÚ či nie, akým spôsobom vrátiť kompetencie národným vládam a pod. A je to v situácii, v ktorej Európska únia postupne finalizuje rokovania s americkou stranou o vytvorení Transatlantickej obchodnej spolupráce a obchodného zoskupenia.

To všetko ukazuje, že nie sme vo fáze jednoduchých riešení. Postupný nárast procesov integrácie a pozície ekonomík vzhľadom na globálnu planetárnu úroveň zároveň viedlo aj k obrovskému kumulovaniu mnohých nových problémov, ale čo je najzásadnejšie, ukazuje sa, že prevažná väčšina problémov začína fungovať kumulatívne a multiplikatívne. Zároveň to znamená, že už nestojíme v situácii, v ktorej môžeme riešiť jednotlivé izolované problémy použitím izolovaných opatrení alebo nástrojov. Ukazuje sa, že ak chceme daný problém vyriešiť, musíme použiť sústavu štruktúrovaných nástrojov a opatrení, ktoré vytvoria celkovú zmenu klímy a situácie a podmienok pre daný problém. Ale tento spôsob myslenia musí byť pretavený do rozhodovania tak na úrovni národných vlád, ako aj na úrovni Bruselu. Pokiaľ nedôjde k takémuto novému koncepčnému mysleniu a budú používané naďalej tradičné sekvenčné metódy, môžeme očakávať iba obrovský nárast vnútorných problémov vo fungovaní tak členských štátov, ako aj vo fungovaní vzťahu Brusel a národné ekonomiky. A to v konečnom dôsledku len skutočne posilní fragmentačné procesy v Európskej únii.

Je to paradoxné práve preto, že pochopenie týchto procesov môže viesť k utlmeniu sociálnych dôsledkov. Dlhé roky prosperity a mieru, použitie sociálneho európskeho modelu, ktorý bol veľmi štedrý, viedlo k výrazným dobrým očakávaniam väčšiny obyvateľstva aj vo väzbe na budúci vývoj. Zmrazením miezd v posledných desiatich-dvanástich rokoch nebolo natoľko výrazné, lebo obyvateľstvo čerpalo úspory získané v dobrých časoch. Miera vnútornej polarizácie spoločnosti sa natoľko nepretavovala do problémov, vyjmúc finančný

sektor, a viedla k zachovaniu status quo, v ktorom to vyzeralo že väčšina obyvateľstva je dostatočne bohatá.

Dlhšie trvanie tohto procesu, ale aj všetky deštruktívne fenomény po roku 2008 však ukázali, že tento doterajší systém statusov nie je možné udržať. Naopak, voči nemu pôsobí nielen migračná kríza, ale aj globalizačné procesy, celková zmena moci ekonomických subjektov atď. Ale obyvateľstvo stále očakáva zachovanie určitého pozitívneho statusu, hoci je zrejmé, že tradičnými metódami už tento status nie je možné udržať. Vzniká zásadná otázka, či takto chápaný spoločenský status vytvorený v Európe a Európskej únii v posledných tridsiatich rokoch je možné udržať alebo nie. Badáme pozitívne snahy vedenia EÚ, ale aj OECD riešiť korupciu, transfer pricing, subkontrakting a ďalšie systémy prevádzania finančných tokov bez kontroly štátov a na úkor štátov.

Obnovenie dôvery považujeme za jeden z kľúčových fenoménov preto, aby akákoľvek vízia Európskej únie či prenos kompetencií bol reálne zvládnuteľný. Pokiaľ bude narastať nedôvera občanov voči bruselskej centrále, ale aj nedôvera občanov voči tradičným politickým elitám na národnej úrovni, znamená to, že stojíme nielen pred zásadnou výzvou ekonomického systému, ale stojíme aj pred zásadnou výzvou reštrukturalizácie politického systému.

Základnou črtou politického systému by sa v tomto prípade mala stať korektnosť a transparentnosť, ale aj dlhodobosť koncepcií. Nie je možné očakávať, že politický cyklus štyroch rokov vyrieši všetky zásadné problémy, ktorých reálna frekvenčná doba je podstatne dlhšia ako jedno volebné obdobie. Neustále striedanie politických vládcov zároveň znamená, že nie je faktor kontinuity pri riešení problémov. A nie je ani faktor hľadania harmónie vnútri spoločnosti. Je to paradoxné a vypuklé práve preto, že jedným z kľúčových východísk čínskeho prístupu je použitie dvoch zásadných princípov – princíp kontinuity riešení a princíp harmónie vnútri spoločnosti.

Prijatie týchto dvoch princípov nijako neohrozuje európsky civilizačný model, ale vytvára priestor pre dlhodobé a koncepčné riešenie zásadných problémov, pred ktorými stoja jednotlivé členské štáty. Upozorňujeme na to práve preto, že krátkosť politických cyklov vedie väčšinou k zameraniu sa na krátkodobé ciele, pričom väčšina tých cieľov a tých problémov, o ktorých hovoríme, má dlhodobý charakter. Nie je možné ich vyriešiť niekoľkými opatreniami v rámci jedného volebného cyklu a nie je možné ani očakávať okamžité riešenie problémov v rámci 1 – 2 rokov.

Použitie a pochopenie dlhodobého kritériálneho myslenia znamená, že jeden z kľúčových aspektov novej stratégie EÚ musí byť dlhodobosť a koncepčnosť. Je to

paradoxné preto, že finančný rámec je robený na sedem rokov. Je to paradoxné práve preto, že niektoré kľúčové európske projekty, ako je energetická stratégia či projekt paneurópskej sústavy rýchlostných železníc sú práve projektmi desiatich až pätnástich rokov.

Z tohto hľadiska zostáva teda primárnou smernica: flexibilný dovnútra, flexibilný navonok z hľadiska krátkeho časového úseku, ale je pevný v dosahovaní strategických cieľov dovnútra aj navonok z hľadiska dlhodobých úsekov. Procesy zmien, ku ktorým dochádza v globálnom svete a v globálnej ekonomike sú procesy obrovské. Ale takisto majú vnútornú dimenziu krátkodobých a dlhodobých procesov. A práve dlhodobosť a krátkodobosť musí byť jedným z kritériálnych riešení pohľadu Európskej únie na vnútorné a aj vonkajšie podmienky.

Kontaktné údaje:

prof. Ing. Peter Staněk, CSc.

Ekonomický ústav SAV

peter.stanek@savba.sk

Recenzované: 2.6.2016

Prijaté do tlače: 4.8.2016